

İBNÜ'L EZRAK'A GÖRE ARTUKLULARIN NESEBİ*

Remzi ATAÖĞLU

Artuklular ile ilgili yazılmış en önemli eser şüphesiz İbnü'l Ezrak'ın *Tarihü Meyyafarikin ve Amid* adlı eseridir. 1116 tarihinde Meyyafarikin' (bugünkü Silvan) de doğan İbnü'l Ezrak, Mardin Artuklu hükümdarlarından Hüsameddin Timurtaş ve Necmeddin Alpı'nın hizmetlerinde bulunmuştur. Bir ara vakıf müfettişliği yapmış olan müellif, özellikle Timurtaş zamanında ticari amaçla birçok yerleri görme imkanını da elde etmiştir.

1181 yılına kadar yaşadığı sanılan İbnü'l Ezrak'ın eserinin; biri mufassal, diğeri muhtasar olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. Fakat her iki nüshanın da baş ve son kısımları eksiktir¹. Artuklular açısından yegane özel vekâyiname niteliğinde olan eser, Artuklular'a ait çok önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Ancak eserde pekçok tarih hatası bulunmaktadır. Artuklu siyasî tarihi bakımından yararlı olacağına inandığımız ve çevirisini yaptığımız bu önemli kaynaktaki "Artuklu Sülalesi" şöyle anlatılmaktadır:

ARTUKLULARIN NESEBİ

177a "Ben Artukluların soyunu ve onların durumlarından bana ulaşan bilgilerle Emir Artuk'un (Allah ona rahmet eylesin) neslinden

¹ Tercüme için; Merhum Prof. Dr.M.Halil Yınanç'ın bu eserin muhtasar ve mufassalından mukabeleli olarak yaptığı istinsahı ve A. Savranın hazırlamış olduğu Doktora Tezi (A.Savran, *Critical Edition of the Artuqid Section in Tarih Meyyafarikin wa Âmid*, basılmamış Doktora Tezi London, 1975) mukayeseli kontrol ederek kullandık.

* İbnü'l Ezrak, *Tarihü Meyyafarikin ve Amid*. British Museum, Or 5803, 6310. Eserin "Mervaniler" kısmı; B.A.Avad tarafından 1959'da Kahire'de "*Tarihü'l Fariki ed-Devletü'l Mervaniyye*" adı altında yayımlanmıştır.

kalanları söylüyorum.

Denildiğine göre Artuk Bey ölünce arkasında bir bölük erkek çocuk bıraktı. Bunlar; Sokman, Necmüddin Gazi (İlgazi), Behram, Abdülcebbar, Siyavuş, Alpyaruk, diğer bir oğlu neslini zikredegimiz Bengüdaş, diğer bir oğlunun adı da Alptaş'tır. Bunların soyu bugüne kadar (*müellifin yaşadığı devre kadar*) Diyarbakır Bölgesinde sürüp gelmiştir. Bunların dışında başka evlatları da vardır. Ancak onların bugüne kadar soylarının devam ettiğini duymadığım için, adlarını zikretmiyorum.

Sokman: Sokman Hısn-ı Keyfa'ya sahip olduktan sonra bir müddet hüküm sürdü. H. 506 yılında vefat etti. Geride iki oğlu bıraktı; İbrahim ve Rüküddevle Davud. Babasının ölümünden sonra İbrahim, Hısn-ı Keyfa'ya hakim oldu. Bir müddet sonra ölünce Hısn-ı Keyfa'ya Rüküddevle Davud ve Azer Hatun hakim oldu¹. Davud daha sonra duruma hakim olarak diğer yerleri de ele geçirdi. Rüküddevle'nin dört oğlu oldu. Bunlar; Arslan Doğmuş, Kara-Arslan (Fahrüddin), Süleyman ve Mahmut'tur. Arslan Doğmuş, Mazkird hakimi iken ölmüştü. Oraya babasından sonra sahip olmuştu. Arslan Doğmuş, es-Said Hüsameddin (Timurtaş) in kızı ile evlenmiş ondan bir erkek çocuk bırakmıştı. Bu oğlan kendisinin vefatından bir müddet sonra öldü.

Süleyman'a gelince; öldüğünde geride bıraktığı Yakub adındaki oğlu, şu anda Necmüddin Alpi'nin hizmetindedir. Diğer oğlu ise, şimdi Hani'de Cemaleddin'in hizmetindedir.

Mahmut'a gelince; O da Tanza ve el-Karişe'ye sahip oldu. Öldüğü zaman Davud adında bir oğul bıraktı. Davud şimdi Hısn-ı Keyfa'daki Fahreddin '(Kara-Arslan) in hizmetindedir.

Fahreddin Kara-Arslan'a gelince; Kara-Arslan zikretmiş olduğumuz gibi, babasının ölümünden sonra onun hakim olduğu bütün toprakları ele geçirdi. Öldüğü zaman geride iki oğul bıraktı. Bunlar Nureddin Muhammed ve Imadeddin Ebubekir'dir. Babasından sonra Nureddin iş başına geçti. Elan emirliğini sürdürmektedir. Onun bir sürü kızı olmuştur.

Behram'a gelince; O geride Nurüddevele Belek adında bir oğul bıraktı. Belek Harput, Palu ve çevresini ele geçirdi. Palu'ya ondan sonra İlgazi'nin oğlu Şemsüddevele Süleyman hakim oldu. Daha sonra oraya Emir Davud (Rüknüddevele) ele geçirdi. Belek Necmeddin İlgazi'nin ölümünden sonra dul kalan karısı Melik Rıdvan'ın Kızı olan Ferhunde Hatun ile evlenmişti. Onunla evlenerek Fırat yakınlarına kadar olan yerlere hakim oldu. Franklarla savaş yaptı. Zikrettiğimiz gibi Menbiç'de öldü. Belek bir kız çocuğu bıraktı. Fahreddin Kara-Arslan onunla evlendi. O Fahreddin ile evli iken öldü.

Artuk'un diğer oğlu Sivavuş'a gelince; Onun bir oğlu vardı. Adı Yunus el-Harami'dir. Ben Yunus'u es-Said Hüsameddin (Timurtaş)'in hizmetinde gördüm. Yunus'un da oğulları vardı. Bunlardan bazıları Hısn-ı Keyfa'da Fahreddin'in oğullarının hizmetindedir. Emir Sevinç, Melik Necmeddin (Alpı)'in kardeşi Hani'deki Cemaleddin'in hizmetindedir. Sevinç, Şirbarik'in kızı ile evlenmiş ve ondan bir oğlu olmuştur. Oğlunun adı da Şahmelik'tir. Sevinç, Şirbarik'in kızı ölünce diğer kızı yani baldızı ile evlendi.

Artuk'un oğlu Alpyaruk'a gelince; Onun birçok erkek evladı vardı. Bunlardan Ali, Cebelcur'a hakim oldu. Ali'nin de bir oğlu oldu ki, onun adı Memdud, diğer adı ise Şirbarik'tir. Diğer ölen oğlunun adı ise, Mahmut'tur. Onun da bir erkek çocuğu vardı. Adı..... bu Harput'tadır. O H.507 senesinde Şirbarik'in kızı Mahmelek ile evlendi. Ondan Şirbarik, Sevinç, İsmail ve Tuğrul Bey adlarında oğulları ile pekçok kızı oldu. Bir cariyeden de Zengi adında bir oğlu oldu. Zengi bir müddet babasının yanında kaldıktan sonra Mısır'a gitti. Şaver zamanında orada öldü.

177^b Tuğrul'a gelince o Hısn-ı Keyfa'da öldü. Cenazesi Meyyafarikin'e götürüldü. Sevinç'e gelince o en büyükleri idi. Melik Rıdvan'ın kızı Safiye Hatun ile evlendi. Çocuk bırakmadan öldü.

İsmail'e gelince; Onun iki erkek oğlu oldu. Kendisi Necmeddin'in hizmetindedir.

Şirbarik; O ölünceye kadar Melik Hüsameddin'in hizmetinde kaldı. Hüsameddin ölünce, Fahreddin Kara-Arslan'ın hizmetine geçti. Bir müddet ona hizmet ettikten sonra Melik Necmeddin (Alpı)'in hizmetine girdi. Nihayet H.566 yılı Recep ayında öldü. Mezarlığın aşağısında kendilerine ait bir köyde defnedildi.

Artuk'un oğlu Abdülcebbar'a gelince; 3 oğlu bıraktı. Ağsiyan, Arslan ve Süleyman'dır. Ağsiyan Sökmenliler'in hizmetinde Ahlat valiliğinde bulundu. Orada iki oğlu oldu. Birisi Ahmet, diğerinin adı ise, İzzeddindir. Ağsiyan sonra Hısn-ı Keyfada'ki Kara-Arslan'ın hizmetine geçti. Onun yanında itibarı pek yüksekti. Bu sebeble Kara-Arslan onu kardeşi Arslan Doğmuş'un kızı ile evlendirdi. Ağsiyan sara hastalığından ölünce geride bir oğlu bıraktı. O Fahreddin'in oğullarının hizmetindedir.

Alptaş'a gelince; Ali el-Harami'ye? halef oldu. Hüsameddin'in hizmetinde öldü. İki oğul bıraktı. Birisinin adı Ebubekir olup, tasavvufa merak sarıp derviş oldu. İkincisinin adı ise Ömer olup, o da Hısn-ı Keyfa'da Fahreddin Kara-Arslan'ın oğullarının hizmetindedir.

Abdülcebbar'ın oğlu Arslan'a gelince o Cebelcur ve Sivan'a sahip oldu. Bir süre buraları idare ettikten sonra bu yerleri Hüsameddin Timurtaş ondan aldı. Bunun üzerine o da Hısn-ı Keyfa'daki Rüküddevle Davud'un hizmetine girdi. Onun hizmetinde öldü. Arkasında Balak ve Mahmut adında oğullar ve kızlar bıraktı. Hayatta iken kızlarından birini Rakka hakimi Zaimüddevle Müseyyeb b. Malik ile evlendirmişti. Oğulları Fahreddin'in hizmetinde devam ettiler. Daha sonra Emir Balak Necmeddin'in hizmetine girdi ve onun yanında öldü.

Süleyman'a gelince; Onun lakabı Bedrüddevle idi. O, Halep hakimi Emir Belek'in zevcesi olan Melik Rıdvan'ın kızı Melike Hatun ile evlendi. Ondandır bir oğul olup adını Köpek koydu. Köpek'in lakabı Celalülmülük idi. Halep(Timurtaş tarafından) ondan alındı. O da es-Said Hüsameddin (Timurtaş) in hizmetine girdi. Timurtaş ona Kulp'u ıkta etti. O da oraya sığındı. Ölünceye kadar onun hizmetinde kaldı. Vefatından sonra hanımı Melike yanında oğlu ile beraber Mardin'e gitti. Daha önce

belirttiğimiz gibi Hüsameddin onunla evlendi. Oğlu Celalülmülük'de H.547 de (Timurtaş'ın) kızı Hediye Hatun ile evlendi. H.554 yılına kadar yaşadktan sonra Nusaybin kapısında inşaallah zikrettiğimiz gibi öldü.

Diğer oğlu Bektaş'a gelince; Onun Arslan Doğmuş adında bir oğlu oldu. O Dımaşk hakimi Atabey Tuğtekin'in hizmetine geçti. Atabey ona hürmet ve itibar gösterdi. O vezirin kardeşi Muhammed ed-Düveyni'nin kızı Ayşe Hatun ile evlendi.

178^a H. 543 yılına kadar Dımaşk'ta Tuğtekin'in oğullarının hizmetinde kaldı. Sonra Mısır'a giderek kısa bir süre ora hakiminin hizmetine girdi. Sonra es-Said Hüsameddin'in hizmetine geçti. Hüsameddin ona çok ikramda bulundu. H.541 yılı sonunda Dara'yı ele geçirdiği zaman ona çok ıktalar tahsis etti ise de kısa bir süre sonra öldü. O geride 3 oğul bıraktı. Onlardan birinin lakabı Şemsüdevle olup, babasının ölümünden iki sene sonra es-Said Hüsameddin'in hizmetinde iken vefat etti. Kendisinden sonra iki oğlu kaldı; Mes'ud ve Belek.

Mes'ud; Bir müddet el-Melik Necmeddin'in hizmetinde kaldıktan sonra Fahreddin Kara-Arslan'ın hizmetine geçti. Belek ise, H. 567 yılına kadar el-Melik Necmedin'in hizmetinde kaldı. Sonra zühtü takvaya girip, dünyadan elini eteğini çekip, Mescid-i Yakut'da oturdu. Yakut Mescidi Bab-ı Hüve yakınında Rabazın başındadır. Bugün de mevcuttur.

Necmeddin İlgazi'ye gelince; Onun pekçok oğlu oldu. Bunlardan birisi İlyas, diğeri el-Bezmer? olup, kız kardeşi Kuher Hatun ile birlikte babasının sağlığında öldürüldüler. İlyas'ın Şihabeddin adında bir oğlu oldu, Hatundan da bir kızı oldu. Âmid hakimi Saadüdevle İladı onunla evlendi. Ondan şu anda Âmid'de bir oğlu vardır.

Şihabeddin Muhammed'e gelince; O amcası Hüsameddin'in hizmetinde büyüdü. Amcası ona Telli Bismi'yi ıkta etti. O amcasının ölümüne kadar yüksek bir mevkiye sahipti. Amcasının vefatından sonra bir süre daha Mardin'de kaldı. Sonra Nureddin (Mahmut Zengi) 'in hizmetine gitti. Nureddin ona pekçok ıktalar verdi. Şu anda Nureddin'in hizmetinde olup, 3 oğlu vardır. Her üçü de Nureddin'in hizmetindedirler.

Necmeddin'in cariyenin birisinden Ömer adında bir oğlu oldu. O cariyeyi Emir İsfahsal Emrah? ile evlendirdi. Ömer öldü ve soyu son buldu.

Necmeddin'in diğer oğlunun adı, Hıdır idi. Bunun anası cariyeyi de Hacib Ömer el-has ile evlendirdi. Hıdır da öldü soyu kesildi.

(Necmeddin) kızı Küher Hatunu Seyfüdevle Dübeys ile evlendirdi. Ondan İzzeddin Muhammed adlı bir oğlu oldu. Bu oğlan Dübeys öldürülünceye kadar Mardin'de anasının yanında kaldı. O Dübeys ölünce Hille'ye geçti. Kardeşleri ile birlikte oraya hakim oldu. O bir süre orada kaldıktan sonra, el-Melik Necmeddin'in hizmetine döndü. Birkaç kere Hille ile Necmeddin arasında gidip, geldikten sonra anasının ölümüne müteakip öldü. Anası H.559 yılında ölmüş ve Mardin'de gömülmüştür. İzzeddin'in bir oğlu şu anda İlyas'ın oğlu Şihabeddin'in hizmetindedir. Necmeddin'in bir kızı olup adını Ayna Hatun koymuştu. Onu Amid hakimi İladı ile evlendirdi. Ondan Cemaleddin Şemsülmülük Mahmut adında bir oğlu oldu, O şimdi Amid hakimidir. Ayna Hatun öldükten sonra zikrettiğimiz gibi, Şihabeddin'in kız kardeşi ile evlendi. Ondan Seferi Hatun adında bir kızı oldu. Bitlis ve Erzen hakimi Kutî b. Toğan Arslan bu kız ile evlendi. Ölünce Yağbaşan adında bir oğlu kaldı. Yağbasan amcası Fahreddin Devletşah'ın hizmetindedir.

178^b Şemsüdevle Süleyman babasından sonra Meyyafarikin'e sahip oldu. Öldüğünde Mahmut adında bir oğlu bulunuyordu. Ben (müellif) Mahmut'u Mardin'de çok kötü bir durumda gördüm. Şimdi ne oldu ise bilmiyorum. Hüsameddin Timurtaş adındaki oğlu ise onun evinin göz bebeği ve oğulların efendisidir. Zikrettiğimiz gibi babasından sonra Mardin'e kardeşinden sonra da Meyyafarikin'e sahip oldu. Ölünceye kadar da buralar elinde kaldı. Oğullarından Necmeddin Alpı'yı kendisinden sonra yerine bıraktı. Necmeddin Alpı babasının mülküne sahip çıktı. Diğer oğlu Sarpı'ya kardeşi (Necmeddin Alpı) Hani, Sivan ve Kulp'u verdi. Öteki oğlu Samsameddin Behram ise, Dara'ya hakim oldu. Kızı Hediye Hatun ise. Hani'de Cemaleddin'in yanındadır. Diğer kızı Zümrüt Hatun ise, Musul'dadır. Mahmut Zengi'nin oğlu Kutbeddin ile evli olan bu hatun

orada öldü. Ondan 4 oğlu kaldı. İnşaallah zikredeceğimiz gibi, ülkeyi Seyfeddin Gazi b. Mevdud ele geçirdi.

O (İlgazi) hayatta iken Amid hakiminin eği olan Safiye Hatun ve Erzen hakiminin zevcesi olan Nure Hatun öldü. Allah onlara rahmet eylesin. Bunlar Artuklular'ın nesebi hakkında bana ulaşan bilgilerdir. Doğrusunu Allah bilir”.

.....

.....

.....